

ПАСІЧНИК
Юрій Васильович
pasich_fin@mail.ru

УДК 336.221

ПОДАТКОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ

TAX SYSTEM OF UKRAINE: PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF
DEVELOPMENT

д.е.н., професор

У статті досліджено роль та значення податкової системи, виявлено недоліки сучасної системи оподаткування, розкрито поняття податкового навантаження як інструменту податкової політики. Запропоновано заходи щодо підвищення ефективності податкової системи, що відповідають вимогам фінансової стабільності та економічного зростання країни.

В статье исследована роль и значение налоговой системы, выявлены недостатки современной системы налогообложения, раскрыто понятие налоговой нагрузки как инструмента налоговой политики. Предложены меры по повышению эффективности налоговой системы, отвечающие требованиям финансовой стабильности и экономического роста страны.

The article investigates the role and importance of the tax system, reveals the shortcomings of the modern system of taxation, discloses the concept of tax burden as a tool of tax policy. Measures to improve the efficiency of the tax system that meet the requirements of financial stability and economic growth of the country are proposed.

Ключові слова: податок, оподаткування, податкова система, податкове навантаження, бюджет

Ключевые слова: налог, налогообложение, налоговая система, налоговая нагрузка, бюджет

Keywords: tax, taxation, tax system, tax burden, budget

ВСТУП

Глобальна світова криза та нестабільність світової економіки, все частіше спонукають уряди країн до реформування податкової системи та використання податкових інструментів, як найбільш дієвих засобів стимулювання економічного розвитку. Відтак, на сучасному етапі, саме податкова система виступає одним із найважливіших державних регуляторів у фінансовій сфері. Ураховуючи провідну роль податкової системи у функціонування господарського комплексу України, варто відзначити, що саме податки, у сучасних умовах, відіграють вирішальну роль у формуванні бюджетів усіх рівнів та фінансуванні соціальних програм. Політична нестабільність, що супроводжує Україну протягом останніх 25 років, призвела до того, що саме податкова система є головним предметом дискусій щодо напрямів та методи реформування й оцінки податкового навантаження на платників, як результату проведених реформ.

Проблематика податкового навантаження, обговорюється не лише на рівні владних структур, а й у дослідженнях провідних вітчизняних науковців, зокрема, В. Андрущенка, З. Варналія, В. Вишневського, А. Крисоватого, В. Мельника, А. Соколовської, Л. Тарангул та інших. Так, І. Цимбалюк та Н. Вишневська, уважають, що податкове навантаження відображає ефективність податкової політики, тобто, кількісно вимірює сукупний вплив податкових платежів на джерела їхньої сплати [7, с. 12]. Але враховуючи перманентність вітчизняної податкової системи, дане питання потребує подальшого дослідження та визна-

чення оптимального співвідношення між податками та спроможністю платників.

МЕТА РОБОТИ полягає у визначенні змісту та сутності податкової системи та дослідженні рівня податкового навантаження в контексті податкових реформ в Україні.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою дослідження є наукові доробки провідних фахівців з питань функціонування податкової системи, матеріали періодичних видань, нормативно-правові акти, статистична інформація тощо.

Під час дослідження сучасної податкової системи України та результатів реформ було використано методи структурно-логічного аналізу, узагальнення та порівняння.

РЕЗУЛЬТАТИ

Податкова система, як інструмент державного регулювання, здійснює опосередкований вплив на економіку країни. Наразі ефективність функціонування податкової системи напряму залежить від принципів податкової політики держави, яка є комплексом заходів у сфері податкового регулювання, завданням якого є встановлення оптимального рівня податкового навантаження.

Дослідження наукових доробків, щодо визначення дефініції «податкове навантаження», констатує різноманіття поглядів та підходів щодо його трактування та оцінки. Загалом, поняття податкового навантаження виникло фактично одночасно з появою податків.

Так, А. Сміт у своїй праці «Дослідження про природу й причини добробуту націй» (XVIII ст.), визначив важливу економічну залежність між рівнем податкового навантаження й надходженням коштів у бюджет держави [5]. Більшість словників, трактує «податкове навантаження», як питому вагу всіх податкових платежів за певний час (фінансовий рік) у валовому доході платників податків [4].

На думку, Ф. Юсті «податкове навантаження» – є співвідношенням між бюджетом і національним доходом держави. У свою чергу, У. Петті дану дефініцію визначав, як загальну суму коштів, які необхідно мобілізувати до державної казни у вигляді податків [4].

Особливий внесок у розвиток теорії оподаткування на початку другої половини ХХ ст. вніс професор А. Лаффер, що визначив залежність між посиленням податкового навантаження й сумою податкових надходжень у державну казну. Саме А. Лаффер обґрунтував, що лише зниження податкового навантаження стимулює підприємницьку діяльність [4].

У світовій практиці, залежно від розподілу податкового навантаження, виокремлюють чотири основні моделі податкових систем: англосаксонська (незначна частка непрямих податків), євроконтинентальна (висока частка відрахувань на соціальне страхування та значна частка непрямих податків, зокрема ПДВ), латиноамериканська (значна інфляційна залежність та непряме оподаткування) та змішана (спрямована на диференціювання структури доходів бюджету, з метою уникнення залежності від окремого виду чи групи податків) [1]. Отже, враховуючи розглянуті моделі, доречним є зазначити, що податкове навантаження, узагальнює рівень впливу податків на економіку країни, конкретного суб'єкта господарювання або громадянина, а саме визначає частку доходів сплачену державі у формі обов'язкових податків та зборів (табл. 1).

Частка податків у ВВП характеризує податкове навантаження на економіку (співвідношення податків, що надійшли до держбюджету та ВВП по країні) та визначає частину ВВП перерозподілену за допомогою податків [4]. Проте, деякі практики зазначають, що податкове навантаження не обмежується лише сумою сплачених податків, але й містить витрати пов'язані зі сплатою податків.

Частка податкових надходжень до державного бюджету України у валовому продукті країни 2012-2014 рр. перманентно скорочувалась, але податкові реформи здійснені в умовах євроінтеграції вітчизняної економіки, значно змінили стан речей. Так, за 3 квартали 2017 р. рівень податків, сплачених до державного бюджету, у ВВП по країні становив 22,9 %, у той час, як 2015 р. даний показник становив 20,7 %.

Зміна частки податкових надходжень у структурі ВВП характерна й для розвинених країн. Так, за даними Організації економічного співробітництва та розвитку, у країнах-членах організації, найвища частка податкових надходжень по відношенню до ВВП відмічена у Данії, 2016 р. – 45,9 %, хоча проти 2014 р. вона скоротилась 2,7% (рис. 1). Найменша частка податків у Мексиці та Чілі 17,2 % та 20,4 % відповідно [6].

Середній рівень податкового навантаження на економіку в країнах-членах ОЕСР у 2016 р. становив 34,3 % до ВВП, у той час, як в Україні – 21,1 %.

Податкове навантаження має як фіскальний показник, так і ціновий показник. Фіскальний показник визначає рівень централізації й усунювання створеного ВВП у бюджетній системі країни, а також показує рівень перерозподілу усунюваної частини ВВП через цю систему за допомогою надання економічним агентам прямої та опосередкованої фінансової допомоги. Ціновий показник податкового навантаження характеризує значення обов'язкових платежів на будь-яку результуюче джерело: виручка підприємства, прибуток, витрати на оплату праці, витрати домогосподарств тощо [2, с. 114].

Рівень податкового навантаження на економіку країни є фундаментальним індикатором її економічного стану та можливих перспектив розвитку, прозорість економіки та наявність тіньового сектора. Продуктивне його використання сприяє підвищенню темпів економічного зростання та створенню сприятливого інвестиційного клімату, проте, не менш значущим показником є й структура податкового навантаження.

Але, як демонструє вітчизняна практика, суми нарахованих податкових зобов'язань не завжди виконуються 100 %. Так, за даними Державної фіскальної служби України у 2013-2017 рр. заплановані обсяги податкових зобов'язань жодного року не було отримано у повному обсязі (рис. 2).

Таблиця 1

Фінансово-економічні показники України за 2012-2017 рр.

[побудовано та розраховано автором за даними [3,8,9,10]]

Період	ВВП, млн. грн.	Доходи державного бюджету, млн. грн.	Податкові надходження до державного бюджету, млн. грн.	Частка податкових надходжень у ВВП, %
2012	1408889	346054,0	274715,2	19,5
2013	1454931	339180,3	262777,1	18,1
2014	1566728	357084,2	280178,3	17,9
2015	1979458	534694,8	409417,5	20,7
2016	2383182	616274,8	503879,4	21,1
станом на 01.10.2017	2062136	585755,7	472100,7	22,9

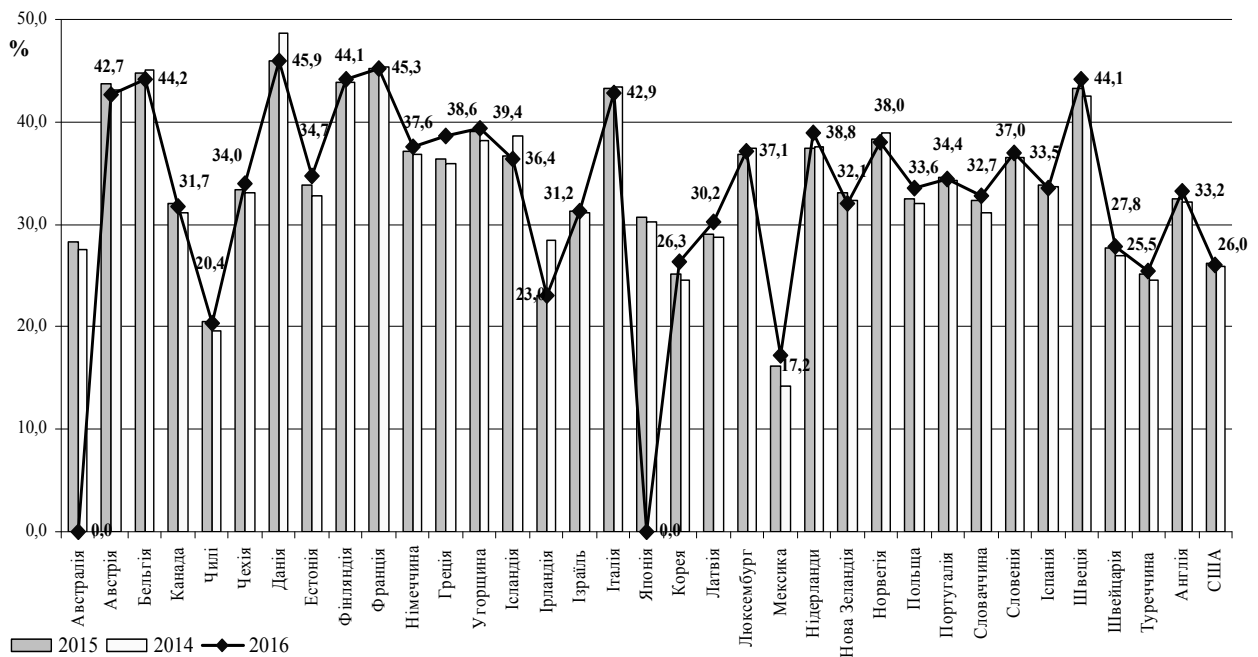

Рис. 1. Податкове навантаження на економіку в країнах ОЕСР (% ВВП) [побудовано автором за даними Статистики доходів: 1965-2016 рр. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264283183-en>]

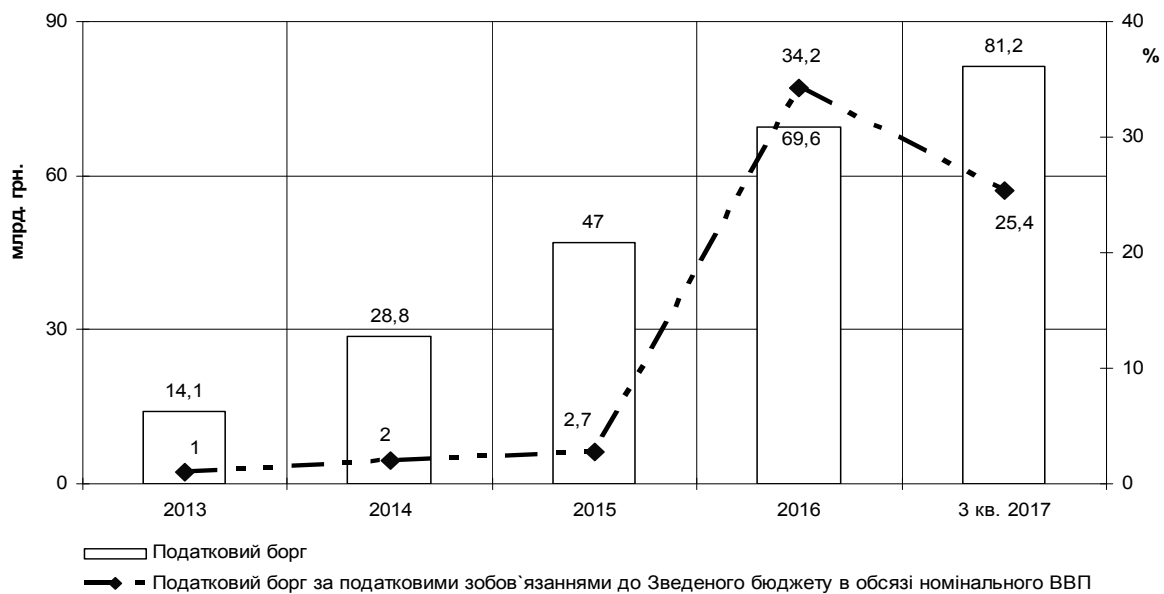

Рис. 2. Рівень податкової заборгованості в Україні за 2013–2017 рр. [побудовано автором за даними [3]]

Наслідки світової фінансової кризи, бойові дії на Сході країни та зміна політичних сил, негативно відобразилась не лише на темпах економічного зростання, але й на податковій дисципліні. Так, податкові реформи, що реалізовувались в Україні у 2015-2017 рр., призвели до скорочення підприємницьких структур та зростання податкової заборгованості. Високі темпи інфляції та зростання цін, падіння купівельної спроможності населення призвели до неможливості виробників вчасно та в повному обсязі виконувати свої зобов'язання. Так, 2013 р. рівень податкового боргу в Україні становив 14,1 млрд. грн. (1% від номінального ВВП), а 2016 р. відбулось різке зростання – 34,2%.

Відтак, ми вважаємо, що використання лише фактично перерахованих до бюджету податків або запланованих надходжень не дозволяє достовірно розрахувати рівень податкового навантаження. Ураховуючи зазначене, допускаємо за доцільне, під час розрахунку показника податкового навантаження на економіку країни, ураховувати рівень виконання планових показників наповнення бюджету (коефіцієнта надтодження податків). Даний коефіцієнт має відображати розмір щорічного приросту або зниження недоїмки за податковими зобов'язаннями перед бюджетами всіх рівнів та позабюджетними фондами.

Одна з передумов нормального функціонування податкової системи – стабільність податкового законодавства. Прийняття Податкового кодексу України,

мало врегулювати дане питання, але як і раніше податкове законодавство періодично корегується в зв'язку з розробкою суміжних законодавчих актів. Що у свою чергу негативно впливає на розрахунок податкових зобов'язань і як наслідок призводить до порушення норм податкового законодавства, та призводить до несвоєчасного або неякісного перерахування податків до бюджету. Тому, удосконалення податкового законодавства та запобігання його частим змінам, залишається пріоритетним завданням уряду.

Подальше реформування вітчизняної податкової системи має не лише сприяти послабленню податкового навантаження, але й створювати оптимальну взаємодію всіх елементів податкової системи та запобігати ухиленню від сплати податків.

ВИСНОВКИ

Сучасна податкова система, не зважаючи на реалізовані реформи, і до тепер не створює сприятливих фінансових умов ні для подолання наслідків глобальної економічної кризи, ні для суспільства, що викликано відсутністю сучасного комплексного підходу оцінки проблем оподаткування під час формування концепції податкової системи.

Відтак податкова система країни має бути побудована таким чином, щоб у період економічного зростання, без поточної зміни ставок, збільшувалося б податкове навантаження, а відповідно й величина податкових надходжень. У свою чергу, під час економічного спаду, навпаки, податкове навантаження й обсяг податкових зобов'язань зменшувалися. Реформування податкової системи повинно здійснюватись в напрямі підвищення конкурентоспроможності економіки.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В.Л., Данілов О.Д. Податкові системи зарубіжних країн : навч. посіб. – К.: Комп'ютер прес, 2004. – 300 с.
2. Мельничук О.П. Податкове навантаження у системі оподаткування України / О.П. Мельничук, О.В. Мельник // Економіка і регіон. – 2014. – № 1. – С. 114–120.
3. Надходження податків і зборів: Державна фіскальна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/pokazniki-roboti/nahodjennya-podatkiv-i-zboriv--obovyaz/nahodjennya-podatkiv-i-zboriv/>
4. Новік О.І. Тлумачення поняття «податкове навантаження» у вітчизняній та зарубіжній літературі / О.І. Новік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/155.pdf>.
5. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй / А. Сміт; пер. з англ. О. Васильєвої; ред. Є. Литвин. – К.: PortRoyal, 2004. – 594 с.
6. Статистики доходів: 1965-2016 pp. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264283183-en>
7. Цимбалюк І. Податкове навантаження, як критерій ефективності ведення податкової політики // І. Цимбалюк, Н. Вишневська. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/evu/2012_19_1/Tsymbaly.pdf.
8. Ціна держави – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cost.ua/news/archive/taxes/>
9. <https://www.minfin.gov.ua/news/view/pokaznyky-vykonannia-biudzhetu-ukrainy--rik?category=bjudzhet&subcategory=bjudzhet-potochnogo-roku>
10. <https://index.minfin.com.ua/budget/income/?2017>.